

Julia Michcik

julia.michcik@doctoral.uj.edu.pl<https://orcid.org/0000-0001-5236-8198>

Uniwersytet Jagielloński

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych

Granice, relacje i napięcia Wyzwania badań biograficznych w obrębie instytucji akademickich

*Boundaries, relationships and tensions
Challenges of biographical research within academic institutions*

Wstęp

Badania biograficzne, rozumiane jako interdyscyplinarne badania życia i twórczości poszczególnych osób, stanowią nie tylko źródło wiedzy historycznej, ale także pozwalają na analizę szerszych kontekstów i procesów kształtujących określone warunki społeczno-kulturowe. Szczególnym przypadkiem badań biograficznych są te prowadzone w środowiskach akademickich. Przybliżanie sylwetek osób uczonych – ich dorobku naukowego, wyborów życiowych, jak również warunków, w których przyszło im działać – sprzyja budowaniu poczucia przynależności w obrębie danej dyscypliny czy dziedziny poprzez interakcje (Rokuszevska-Pawełek 2005:290). Biografie teoretyków i teoretyczek, praktyków i praktyczek nie tylko mogą inspirować kolejne pokolenia badaczy i badaczek, ale jednocześnie ukazują, w jaki sposób takie jednostkowe doświadczenia mogą być uwikłane w rozwój teorii naukowych, metodologii, jak i samych instytucji badawczych. Potrzeba rozwijania badań biograficznych wynika także z ich zdolności do ujmowania wcześniej niedostępnych wątków czy roli nieformalnych sieci społecznych w kształtowaniu konkretnych grup (zob. Całek 2013). Dzięki temu biografistyka może przyczyniać się do rewizji dominujących narracji oraz uwrażliwienia

na marginalizowane postacie, ich osiągnięcia i porażki oraz idee. W tym sensie biografie są nie tylko historiami pojedynczych osób, ale także nośnikami alternatywnych i uzupełniających opowieści o instytucjach i grupach albowiem

socjologiczna opowieść biegnie wzdłuż rzeczywistości, ale i poprzez rzeczywistość – a niekiedy wbrew niej. Nasze narracje przecinają się i krzyżują z innymi opowieściami, nakładają na nie, wypierają je czasem, czasem same ulegają wyparciu lub zagłuszeniu. Nie ma zresztą jednej socjologicznej narracji, jest ich wiele (Bucholc 2013: 20).

Prowadzenie badań, w tym właśnie badań biograficznych, wymaga jednak pogłębionej refleksji metodologicznej oraz etycznej – mając na uwadze subiektywność zarówno swojej analizy, jak i relacji badanej osoby. Biografie to przecież opowieści osadzone w określonym kontekście historycznym i kulturowym, co wymaga uwzględniania tych kontekstów, by uniknąć uproszczeń i nadinterpretacji, nie naruszając przy tym prywatności danej osoby.

W niniejszym artykule szczególna uwaga została poświęcona biografistycie prowadzonej w kontekście instytucji akademickich oraz wyzwaniom, jakie niesie ze sobą realizacja tego typu badań w obrębie takich jednostek. Instytucje naukowe i badawcze, jako miejsca ściśle powiązane z produkcją i transmisją wiedzy, oferują unikalne możliwości do badania życiorysów osób, które w nich działały lub nadal to robią. Mogą one nie tylko dysponować archiwami czy dokumentacją obejmującą notatki, spisy publikacji lub projektów badawczych, ale także są środowiskiem, gdzie dochodzi do ciągłej wymiany myśli i współpracy. Równocześnie jednak instytucje te stwarzają szereg trudności wynikających z ich specyficznej dynamiki, struktur władzy oraz relacji interpersonalnych, co może kształtować sposób, w jaki osoby konstruują narracje o samych sobie oraz o innych wewnątrz instytucji naukowych, a także o samej instytucji. Celem artykułu jest zatem zmapowanie kluczowych problemów wiążących się z prowadzeniem badań biograficznych w kontekście akademii oraz ludzi z nią związanych. Istotne wyzwania wynikają z badań dotyczących osób nadal funkcjonujących w danej instytucji i dalej zawodowo z nią związanych, co wymaga nie tylko wyjątkowej ostrożności w prowadzeniu wywiadów czy analizy materiałów, ale również uwzględnienia dynamiki władzy i zależności, które mogą kształtować dostęp do informacji, sposób przedstawiania narracji oraz ich interpretacji.

Podstawą refleksji są herstoryczne badania biograficzne dotyczące kobiet-naukowczyń związanych z pierwszymi dekadami istnienia Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Badania te realizowane były zgodnie z ideą *history from above* – opisywaniem historii poprzez perspektywę elit, a nie „zwykłych” osób (Berridge 2010). Instytut Socjologii UJ, formalnie powołany w 1970 r. z połączenia dwóch istniejących wcześniej katedr, szybko stał się jednym z najważniejszych ośrodków socjologicznych w Polsce.

Umieszczenie moich badań w tym kontekście nie jest przypadkowe, okres PRL-u stawił przed kobietami nowe wyzwania, również związane z ich rolą – rodzinną i zawodową (Wachowiak 2020). Choć w PRL-u kobiety miały formalnie zapewniony równy dostęp do edukacji i pracy naukowej, w praktyce ich obecność w świecie akademickim podlegała licznym ograniczeniom – zarówno strukturalnym, jak i kulturowym (zob. Kolbuszewska 2015). Kobiety częściej niż mężczyźni trafiały na niższe stanowiska, rzadziej obejmowały funkcje kierownicze czy profesorskie. Ich kariera naukowa nierzadko musiała być godzona z obowiązkami domowymi, co dodatkowo utrwalało podział na „męską” pracę intelektualną i „kobiece” życie prywatne. Mimo tych barier wiele kobiet w PRL-u tworzyło znaczące prace badawcze, choć ich dorobek bywał marginalizowany (zob. Kolbuszewska 2016; Siemieńska 2001). Dziś badania herstoryczne pozwalają nie tylko przywracać te biografie, ale i lepiej rozumieć, jak funkcjonowały relacje władzy i genderowe hierarchie w nauce tamtego okresu. Przeszłość instytucji, a także wspomnienia kobiet w niej pracujących, tworzą dla badań nie tylko zaplecze merytoryczne, ale także przestrzeń symboliczną – opowieść o nauce, która (choć nie zawsze w widoczny sposób) także jest kobieca.

Celem mojego projektu było pozyskanie nieznanych biografii socjolożek i antropolożek społecznych, których perspektywy, doświadczenia i narracje pozostawały w dużym stopniu dotychczas niedostępne w oficjalnym przekazie historycznym oraz pamięci społecznej wspólnoty związanej z Instytutem Socjologii UJ. Naukowczynie te funkcjonowały w cieniu mężczyzn oraz ich zasad i osiągnięć, co jest wyrazem niewidoczności kobiet w nauce, które w tym środowisku mierzyły się i nadal muszą się mierzyć z wieloma barierami. Moje badania opierały się przede wszystkim na wywiadach biograficznych. W przypadku kobiet już nieżyjących relacje dotyczące ich życia i pracy zostały zweryfikowane poprzez kwerendę w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, obejmującą instytucjonalne dokumenty i inne dostępne źródła. Na tej podstawie opracowałam relację dotyczącą historii Instytutu Socjologii UJ z perspektywy kobiet w nim pracujących oraz stworzyłam kilkanaście biogramów pracowniczek naukowych, równocześnie pamiętając o swoim upozycjonowaniu. Jako absolwentka tego Instytutu, a w czasie prowadzenia badań – studentka, musiałam zwrócić uwagę nie tylko na pozyskiwane informacje i kontekst ich uzyskania, ale także na moją własną pozycję wobec osób badanych oraz względem instytucji. Akademia bowiem nie tylko zapewnia ramy organizacyjne dla działań naukowych (Mills 2002), ale również stanowi istotną przestrzeń, gdzie konstruowane są tożsamości zawodowe oraz społeczne ich członków i członkiń. W związku z tym historia życia osoby badanej jest osadzona w specyficznej sieci relacji instytucjonalnych, wartości oraz norm, które współtworzą jej obraz. Refleksja nad rolą instytucji akademickiej, jako czynnika determinującego sposób przedstawiania biografii, stanowi zatem kluczowy element podejmowanych rozważań. Biografistyka w przestrzeni akademickiej może tym samym wspierać refleksję nad historią oraz ewolucją danej dyscypliny,

jak i odkrywać nieznane dotychczas elementy jej instytucjonalnej tożsamości, ukazując przy tym ryzyko związane z asymetrycznymi relacjami władzy.

Dalsze rozważania będą więc oparte na moich doświadczeniach i spostrzeżeniach zgromadzonych podczas prowadzenia herstorycznych badań biograficznych. Należy jednak podkreślić, że każdy proces badawczy jest unikalny, a jego przebieg oraz wynikająca z niego wiedza są w dużej mierze uzależnione od kontekstu badania, przyjętych założeń teoretycznych oraz relacji z badanymi osobami (Yin 2009). Nie istnieje jedna uniwersalna recepta na prowadzenie badań, która mogłaby być stosowana w sposób schematyczny, a to, co wystąpiło w przypadku mojej pracy, nie musi powtarzać się w innych projektach. W tym sensie brak możliwości prostego przekładania doświadczeń empirycznych z jednego kontekstu na drugi staje się wartością samą w sobie. Owa nieprzekładalność nie tylko podkreśla złożoność i wielowymiarowość badań biograficznych oraz tych prowadzonych w nurcie herstorycznym (czy po prostu, mówiąc szerzej, metod jakościowych), ale także pozwala dostrzec wyjątkowy charakter każdego indywidualnego procesu badawczego jako źródła inspiracji i nowej wiedzy.

Relacje władzy w instytucjach a biografistyka

Relacje władzy i zależności, obecne w każdej instytucji naukowej oraz badawczej, mają znaczenie w procesie konstruowania narracji biograficznych. Akademia nie jest zwykłym tłem dla życia ich członków i członkiń, ale raczej złożonym systemem, w którym hierarchiczne struktury, mechanizmy kontroli i uznania, a także sieci formalnych i nieformalnych relacji wpływają dwójako: zarówno na sam przebieg badań, jak również na treść opowydanych historii. Instytucja naukowa kształtuje więc życie i działalność pojedynczych osób, a także wpływa na przedstawiane narracje dotyczące ich życiowych doświadczeń. Badania biograficzne, jako podejście jakościowe, stawiają przed badaczami i badaczkami unikalne wyzwania etyczne wynikające z relacji między osobami badającymi a osobami badanymi, co przekłada się także na odpowiedzialność za sposób wykorzystania i przedstawiania zebranych informacji – ponieważ historia życia określona jest przez ramy społeczne i instytucjonalne (zob. Kaźmierska 2018). W trakcie badań biograficznych można więc spotkać się z niedostępnością niektórych źródeł wiedzy o badanych osobach czy ich selektywnym udostępnianiem. Tu warto także zwrócić uwagę, że bazując na relacjach ustnych – jak chociażby w historii mówionej – ludzka pamięć naturalnie poddawana jest procesom zapominania czy różnego interpretowania zdarzeń pod wpływem czasu, niejako krytykując tym samym oficjalną wersję przeszłości (Nora 2022). W prowadzeniu moich badań na samym początku trudnością okazało się dotarcie do nazwisk kobiet, które zaczęły pracować w Instytucie Socjologii UJ. W tym przypadku posłużyłam się ustnymi relacjami osób najdłużej zatrudnionych

oraz artykułami opisującymi strukturę organizacyjną Instytutu, co pozwoliło choć częściowo odtworzyć spis kadry akademickiej. Było to niełatwe zadanie, ponieważ „pamięć musi być selektywna, nie można bowiem pamiętać wszystkiego. (...) Proces włączania do pamięci i wykluczania z niej jest więc ciągły i dynamiczny” (Kaźmierska 2007: 12). Tu warto także dodać, że nieuchwytność pojawia się również w przypadku, gdy dana osoba pracowała w instytucji przez krótki okres. Mechanizmy nieuchwytności dotyczą jednak zarówno oficjalnych dokumentów z instytucji naukowych czy archiwów, jak i relacji interpersonalnych – współpracownicy, podwładni czy przełożeni badanych postaci mogą być skłonni do przedstawiania zdarzeń w sposób zgodny z ich własnym miejscem w strukturze władzy czy też oficjalną narracją o osobach i instytucji. W trakcie wywiadu biograficznego jedna z pracowniczek o ugruntowanej pozycji w strukturze akademickiej – zarówno pod względem naukowym, jak i administracyjnym – opowiadała ze szczegółami o wydarzeniach konfliktowych z władzami rektorskimi i dziekańskimi, które wpływały na jej funkcjonowanie w instytucji. W trakcie autoryzacji transkrypcji zdecydowała się jednak zrezygnować z podawania konkretnych nazwisk i szczegółów, argumentując to „staraniem o zachowanie reputacji instytucji” – nie negowała zatem istnienia pewnych napięć, ale wołała zostawić je w sferze domysłów.

Akademia często posiada własną narrację historyczną, kształtując tym samym sposób, w jaki opowiadane są biografie jej członków i członkiń – wiedza jest zatem wynikiem konstruowanych interpretacji (Kaźmierska 2007: 11). Takie oficjalne przekazy mogą działać jako pewnego rodzaju filtr, przez który przepuszczane i przekształcane są indywidualne historie życia osób. Wątki niepasujące do tego obrazu – szczególnie te opisujące konflikty, marginalizacje, nierówności, niepożądane zachowania czy społeczne aberracje – mogą być wyciszane, wyśmiewane lub uznawane za nieprawdziwe. W trakcie prowadzenia projektu kilka kobiet przyznawało chociażby, że wysoko postawieni w uniwersyteckiej hierarchii mężczyźni nadużywali alkoholu, co przekładało się na atmosferę pracy w Instytucie. Nie wszystkie osoby chciały jednak o tym mówić, mimo że według jednej z rozmówczyń „wszyscy wiedzieli, że problem istniał, ale to było tabu”. Hierarchiczna kultura organizacyjna w znacznym stopniu wpływa więc na kontekst prowadzenia badań biograficznych w obrębie akademii. Nie bez znaczenia jest także wymiar genderowy – właśnie dlatego powstała idea „przywrócenia kobiet historii” (Bobako 2009). Kobietom trudniej było rozwijać kariery naukowe nie tylko ze względu na maskulinizację kadry w Instytucie Socjologii UJ, ale także dlatego, że pojawiały się plotki o młodych kobietach, które swoją pozycję zawdzięczały profesorom. Porażki czy marginalizacje w biografiach osób są jednak nierzadko przemilczane, aby nie podważać określonego wizerunku i tożsamości instytucji. Sukcesy zawodowe mogą być interpretowane jako wynik indywidualnych starań i osiągnięć, co pomija wpływ strukturalnych barier i strukturalnego wsparcia jedynie dla określonych grup – będących już i tak w hierarchii akademickiej uprzywilejowanymi.

Tu warto także dokonać refleksji dotyczącej osób, które w pewnym momencie zdecydowały się opuścić daną instytucję. Historia akademii w dużej mierze czerpie z perspektyw grupy dominującej, co często prowadzi do niedostatecznego dokumentowania życia osób, których codzienna działalność mogła nie być uznana za wystarczająco znaczącą – „tworzenie wyobrażeń na temat przeszłości dokonuje się w toku zinstytucjonalizowanych działań, na przykład przez edukację, dyskurs publiczny, aktywność elit” (Kaźmierska 2007: 17). Priorytet pamiętania otrzymują zatem ci z osiągnięciami postrzeganymi jako najważniejsze lub ci z najwyższymi pozycjami – a w strukturach akademickich, będących nierzadko odzwierciedleniem patriarchalnych stosunków społecznych, przywilej ten mają zazwyczaj mężczyźni. Przykładem ilustrującym to zjawisko może być postać antropolożki i etnolożki dr Barbary Olszewskiej-Dyoniziak (1937–2008), związanej z Uniwersytetem Jagiellońskim. Dopiero dzięki pozyskanym relacjom ustnym i kwerendzie archiwalnej uświadomiłam sobie, że była pionierką w tłumaczeniu na język polski dzieł Bronisława Malinowskiego, w tym pierwszego wydania *Argonautów Zachodniego Pacyfiku* (Malinowski 1967). Biografie kobiet związanych z instytucjami akademickimi mogą zatem nie być stawiane na pierwszym planie, co zmienia także postrzeganie historii instytucji – jako monolitycznej, pozbawionej napięć, zamiast wielowątkowej i pełnej różnorodnych doświadczeń.

Ponadto, narracje biograficzne mogą być formowane przez dominujące w instytucji normy i wartości, które wyznaczają ramy, w jakich interpretowane są życiorysy poszczególnych osób – „biografia jest niewątpliwie uwarunkowana kontekstem zewnętrznym” (Dubas 2014: 20). Osoby niegdyś pełniące wysokie funkcje w strukturach akademickich, czy mające szczególne osiągnięcia w danych dyscyplinach i dziedzinach nauki mogą być przedstawiane z pełnymi honorami i uznaniem dla ich zasług – tu powstaje więc pytanie dotyczące osób mniej lub w ogóle niewidzialnych w instytucjach naukowych i badawczych: czy da się odnaleźć historie dotyczące zmarginalizowanych w akademii jednostek? Biografie osób pracujących w administracji czy biografie kobiet, a raczej trudności w ich pozyskiwaniu, są dokładnym zobrazowaniem tego, że narracje nie tylko odzwierciedlają, ale również reprodukują dynamiczne struktury władzy. W środowiskach naukowych, gdzie pozycja zawodowa danej osoby często determinuje jej dostęp do różnego rodzaju kapitałów albo prestiżu, pomijane są te osoby, których rola – bardzo często niesłusznie – postrzegana jest jako mniej znacząca. W początkowej fazie prowadzenia przeze mnie badań herstorycznych w Instytucie Socjologii UJ dostępne materiały koncentrowały się na postaciach męskich – w dużej mierze na pierwszych dyrektorach. Same pracowniczki podczas wywiadów biograficznych wyrażały, że „to był męski świat”, a dominujący przekaz o instytucji przez dekady kształtowany był przez pamiętanie jednych osób i zapominanie o innych. Na sytuację wielu z nich miały wpływ także determinanty związane z ich pochodzeniem, klasą czy

sytuacją ekonomiczną – mimo tego udało im się osiągnąć awans społeczny (por. Łuczaj 2021; Łuczaj, Kurek-Ochmańska 2023).

Taka sytuacja nie tylko jest wyrazem nierówności w relacjach władzy, będących pośrednio czynnikiem decydującym o tym, które osoby i historie będą utrwalone, ale jednocześnie ujawnia, jak istotna jest refleksja nad samym procesem uprawiania biografistyki w obrębie instytucji naukowych i badawczych. Nawet samo pamiętanie określonych osób jest społecznie konstruowane i związane ze strukturami. Jeszcze przed rozpoczęciem tego typu badań konieczne jest krytyczne zastanowienie się nad pytaniami: o jakich grupach marginalizowanych lub mniejszościowych nie wiemy nic? Dlaczego te grupy lub osoby do nich należące zostały pominięte w oficjalnej narracji instytucjonalnej? Jakie mechanizmy, zarówno strukturalne, jak i kulturowe, doprowadziły do ich niewidoczności? Świadomość tych procesów jest niezbędna, aby uniknąć lub chociażby zminimalizować ryzyko reprodukcji istniejących struktur władzy oraz powielania dominujących narracji w toku badań biograficznych, które to narracje w pewien sposób już zostały rozpoznane i uznane za ważne. Dzięki temu możliwe jest podjęcie próby ukazywania i rekonstruowania bardziej zróżnicowanych i inkluzywnych historii, uwzględniających również informacje oraz doświadczenia osób i grup dotychczas pomijanych w dyskursie akademickim. W tym sensie biografistyka w kontekście instytucji naukowych i badawczych staje się nie tylko narzędziem czy metodą poznawczą, ale również krytyczną i transformującą, przyczyniając się do dekonstrukcji hierarchii pamięci i otwierając przestrzeń na nowe, dotąd niewysłuchane perspektywy i głosy.

Wewnętrzne zależności w instytucjach akademickich a biografistyka

Powiązania instytucjonalne poszczególnych osób znacząco wpływają na sposób tworzenia, kontekst i ostateczny kształt powstających narracji. Akademia oparta jest na sieci relacji, w które każda osoba jest wpleciona, również badacz czy badaczka. Ta sieć jest strukturą odzwierciedlającą rzeczywistość, w jakiej osoby funkcjonują, a tym samym stanowi powód różnorodnych ograniczeń, które wpływają na narracje biograficzne. Jest to szczególnie istotne zwłaszcza w przypadku badań prowadzonych na temat osób ciągle obecnych i aktywnych w środowisku akademickim, bowiem może to znaleźć odbicie w przedstawianych przez nich doświadczeniach. W swoim projekcie badawczym rozmawiałam także z osobami dalej pracującymi w Instytucie Socjologii UJ – jedna z kobiet na pytanie dotyczące trudności w pierwszych latach pracy odpowiedziała, że nigdy ich nie doświadczyła, mimo że inne osoby wspominały chociażby o drobnych problemach na początku swoich karier. Otwartą pozostaje zatem kwestia, czy na takie postrzeganie wpłynęła dbałość o swoją pozycję i reputację instytucji, czy może jednak ogromne życiowe doświadczenie, idealizowanie przeszłości i sentymentalizm.

Dzięki badaniom biograficznym możliwe jest „konstruowanie własnej opowieści o życiu, które pozwala zobaczyć swoją historię z innej perspektywy (poprzez uchwycenie ogólnego sensu opowieści, poszukiwanie nowych znaczeń, patrzenie wieloaspektowo na wydarzenia)” (Lasocińska 2016: 90).

Znajomość hierarchii, norm czy oczekiwań wewnątrz instytucji może skłaniać osoby do opisywania narracji w taki sposób, który sprzyja pozytywnej autoprezentacji. W kontekście akademickim, gdzie prestiż i osiągnięcia są kluczową cechą, osoby badane mogą bardziej lub mniej świadomie kreować narracje w konkretny, przychylny dla instytucji i dla nich samych sposób. Dążenie do zachowania dobrego wizerunku i własnej pozycji może skłaniać do budowania narracji zgodnych z obrazem instytucji, gdzie sukcesy jednostek postrzegane są jako części większego sukcesu środowiska akademickiego. Mogą więc pojawić się odmienne oczekiwania – badacz czy badaczka chce pozyskać jak najwięcej informacji, a osoby biorące udział w badaniach chcą zachować dotychczasowy obraz siebie. Nie jest to jednak zawsze sprawdzająca się prawidłowość – w trakcie badań dotyczących kobiet z Instytutu Socjologii UJ kilka z nich otwarcie mówiło o swoich porażkach. Niezdane egzaminy czy problemy z wygórowanymi wymaganiami odnoszącymi się do awansu zawodowego to była codzienność dla kobiet w Instytucie – najpierw jako studentek, a potem pracowniczek. Należy jednak pamiętać, że kobiety te, pomimo trudności, osiągnęły sukcesy w akademii, co ułatwia mówienie o swoich własnych niepowodzeniach z perspektywy czasu. Jest to tym istotniejsze, że pozwala poznać ich perspektywę, a przecież „wiedza na temat kobiecych zasług dla rozwoju konkretnych dyscyplin i przyrostu wiedzy jest mocno ograniczona” (Kolbuszewska 2021: 47). Nie ma także nic złego w tym, że osoby chcą zaprezentować się w przychylnym świetle. Kluczowe staje się zatem krytyczne podejście do przekazywanych treści oraz świadomość, że opowiadana narracja nie zawsze odzwierciedla pełnię doświadczeń danej osoby, lecz może być przefiltrowana przez mechanizmy autoprezentacji. Aby unikać bezrefleksyjnego utrwalania idealizowanych historii, należy więc uwzględniać kontekst instytucjonalny oraz pozycje społeczne.

Zajmowanie się biografiami osób wciąż aktywnych w środowisku naukowym nie rzadko wiąże się także z koniecznością balansowania między przekazywaną treścią a zobowiązaniem do lojalności wobec danej instytucji. Narracje mogą zatem prowadzić do autocenzury, szczególnie w przypadku poruszania kontrowersyjnych czy przemilczanych dotychczas tematów tak, aby dbać o dobre imię instytucji – „szczerowość zależy od tego, ile czasu upłynęło od opowiadanego zdarzenia i czy ujawnienie szczegółów niesie dla opowiadającego jakieś konsekwencje” (Kurkowska-Budzan 2011: 15). Relacje władzy w obrębie takich struktur sprawiają zatem, że zarówno ci, którzy opowiadają swoje historie, jak i ci, którzy je dokumentują, mogą być bardziej skłonni do unikania poruszania tematów mogących narazić instytucję na krytykę. Obawa przed podejmowaniem takich wątków często wynika z faktu, że osoby są w różnym stopniu

zależne od akademii – chociażby zawodowo czy finansowo – i tożsamościowo z nią powiązane. Taka fragmentaryczność lub zniekształcenie przekazywania informacji są także częścią naturalnego procesu zapominania, ponieważ niejednokrotnie badacz czy badaczka interesuje się wydarzeniami, które miały miejsce jakiś czas temu – a ten kontekst czasu „na swój sposób wytycza tory i nadaje kierunki badaniom biograficznym” (Dubas 2014: 15). Autocenzura może także wynikać z nieformalnych nacisków lub obaw przed konsekwencjami dla osoby badanej. Nawet w przypadku anonimizacji pewnych danych środowisko naukowe potrafi zidentyfikować określoną osobę, jej poglądy i stanowiska (zob. Kaźmierska 2024; Kurkowska-Budzan 2011). Poruszanie trudnych tematów może prowadzić do napięć wewnętrznych, utraty wsparcia lub wykluczenia z sieci zależności zawodowych, a one są kluczowe na każdym etapie kariery, szczególnie tym początkowym. Rezultatem tego jest fakt, że badania biograficzne uprawiane wewnątrz instytucji naukowych i badawczych wymagają szczególnej refleksji etycznej oraz metodologicznej, aby w sposób świadomy móc radzić sobie z presją instytucjonalną i unikać niezamierzonego wzmacniania jednostronnych, nierzadko wyidealizowanych narracji, a przy tym dbać o dobro osób badanych. Dopiero krytyczne podejście do relacji władzy i zależności w takich strukturach pozwala ujawnić potencjał badań biograficznych i ich roli w opisywaniu zróżnicowanej rzeczywistości. Badania biograficzne w naukach społecznych nie są jednak tożsame z biografistyką i prawdą w sensie historycznym (Karkowska 2021; Szulakiewicz 2004). Zamiast skupiać się na odkrywaniu tego, co kryje się pod wyidealizowanym obrazem przedstawionym w wywiadzie, bardziej istotne wydaje się pytanie, dlaczego taki obraz w ogóle się pojawia. Tego rodzaju przesunięcie perspektywy, choć subtelne, ma kluczowe znaczenie dla sposobu analizy i interpretacji materiału badawczego. Istotne jest zatem „odejście od pytania, jak było naprawdę, na rzecz kwestii związanych z funkcjonowaniem pamięci o przeszłości” (Wachowiak 2020: 369). Wyidealizowana narracja może bowiem wiele mówić o kontekstach społecznych, kulturowych czy instytucjonalnych, w których funkcjonuje badana osoba, a także o mechanizmach konstruowania tożsamości i autoprezentacji w środowisku akademickim. Analiza przyczyn i powodów, dlaczego jednostki decydują się na takie przedstawienie swoich doświadczeń, pozwala zrozumieć głębsze struktury wpływające na kształtowanie się narracji biograficznych.

Odpowiedzialność i upozycjonowanie badacza/badaczki w akademii

Dość oczywiste wydaje się stwierdzenie, że rola oraz pozycja badacza czy badaczki mają znaczenie w całym procesie. Badacz czy badaczka musi nieustannie lawirować pomiędzy różnymi celami: rzetelnością naukową, dbałością o dobro osób badanych, a także koniecznością uwzględnienia reputacji instytucji, gdzie prowadzi badania lub

jest z nią związany. Jednym z kluczowych wyzwań jest próba zrozumienia istniejących struktur władzy oraz dominujących narracji. Badacze i badaczki zajmujący się biografistyką, funkcjonując wewnątrz instytucji, często podlegają tym samym relacjom hierarchicznym, które wpływają na osoby badane. W prowadzonych przeze mnie badaniach kluczowe były moje dwie role – z jednej strony byłam badaczką, która miała określone cele i oczekiwania względem osób przekazujących mi swoje relacje; z drugiej strony byłam także studentką rozmawiającą ze swoimi wykładowczyniami i wykładowcami o ich prywatnym życiu, trudnościach zawodowych czy o samej instytucji, której jesteśmy częścią. Nie byłam osobą z zewnątrz, która przeprowadzi wywiady i zniknie – funkcjonuję dalej w tej samej przestrzeni tak, jak moje rozmówczynie i rozmówcy. Badacze i badaczki, świadomi swojej zależności od środowiska akademickiego, stoją przed trudnym zadaniem: jak przedstawić wyniki badań, które mogą ujawniać nierówności, konflikty lub marginalizację, bez narażania siebie, badanych i samej instytucji na potencjalne konsekwencje? Obawiałam się, czy taka relacja zależności wpłynie na unikanie jakichś tematów, ale jednocześnie miałam przywilej znajomości kontekstów, o jakich pracownicy i pracowniczki mi opowiadali.

Wyzwaniem jest zatem sposób przekazywania uzyskanych informacji, a samo „pisanie biografii jest szczególnym doświadczeniem” (Legeżyńska 2019: 13). Biografistyka, szczególnie w obrębie akademii, dotyczy nie tylko życia jednostek, ale także ich miejsca w historii instytucji. Oznacza to, że publikowane treści mogą mieć wpływ na wizerunek nie tylko osób badanych, ale również całej organizacji. Jeśli skupiamy się na biografii osób, napotykamy trudności związane z indywidualnym doświadczeniem, subiektywnością i personalnymi narracjami. Natomiast, gdy kierujemy uwagę na instytucję, relacje władzy, procesy i role w ramach organizacji, cała perspektywa badawcza ulega zmianie. W takim przypadku bardziej interesujące stają się nie tylko losy jednostek, ale także struktury, które kształtują ich życie zawodowe i osobiste, oraz mechanizmy społeczne i instytucjonalne wpływające na te narracje. To przesunięcie uwagi pozwala spojrzeć na biografie z szerszej perspektywy, uwzględniając kontekst społeczny i kulturowy, w jakim funkcjonują. Badacz czy badaczka musi więc działać z uwzględnieniem zasady minimalizacji szkód, zarówno wobec osób badanych, jak i wobec instytucji, jednocześnie zachowując wierność wobec rzetelności naukowej i uzyskanych informacji. Ważne jest przy tym korzystanie z technik, takich jak anonimizacja wrażliwych danych czy świadome prezentowanie wyników w sposób, który nie pogłębia marginalizacji czy napięć – „badacz ponosi pełną odpowiedzialność za badanego w całości przebiegu procesu badawczego – za jego dobra osobiste, np. dobre imię, psychiczny dobrostan” (Dubas 2014: 19). Należy jednak pamiętać, że w tak hermetycznym środowisku, jakim jest akademia, skuteczna anonimizacja może nie być możliwa (zob. Kaźmierska 2024; Męćfal 2020). Nieodzownym elementem odpowiedzialnego uprawiania biografistyki jest zatem troska względem osób badanych. Wymaga to budowania relacji opartych

na zaufaniu i szacunku, a także refleksji nad tym, jak przedstawiane narracje mogą wpływać na ich życie osobiste i zawodowe. Badacze i badaczki, analizując indywidualne biografie, nastawieni są na uwzględnianie subiektywnych doświadczeń, emocji i intencji osób badanych. Z kolei przy zajmowaniu się instytucjami, relacjami władzy i procesami społecznymi, badacz czy badaczka przyjmuje szerszą perspektywę, analizując struktury i mechanizmy, które kształtują życie jednostek. W obu przypadkach pozycja badacza ma kluczowe znaczenie, ponieważ to on decyduje, jak zdefiniować przedmiot badania, jakie pytania postawić i jakie źródła wykorzystać.

Rzetelność naukowa w biografistyce akademickiej wymaga świadomego i krytycznego podejścia do własnej pozycji w procesie badawczym. Badacze i badaczki nie są neutralnymi i zewnętrznymi obserwatorami, ale raczej są oni częścią sieci zależności i struktur władzy, które wpływają na przebieg badań i ich wyniki. W trakcie procesu badawczego stałam się pewnego rodzaju selekcionerką, chociażby zmuszona wybrać podmiot badań. Zdecydowałam się prowadzić badania dotyczące pracowniczek naukowych – między innymi ze względu na łatwiejszą dostępność materiałów źródłowych. Jako studentka założyłam także, że takie kobiety mogą być inspiracją dla osób rozważających kariery naukowe. Pomięłam przy tym kadre administracyjną czy pierwsze studentki Instytutu Socjologii UJ – mimo że ich rola także jest ważna. Konieczne jest więc ciągle zadawanie pytań o to, czyje głosy są reprezentowane, jakie historie zostają opowiedziane, a jakie pozostają niewysłuchane i – jeśli to możliwe – próba odpowiedzi na pytanie, dlaczego tak się dzieje. Badania biograficzne mogą stać się pewnym synonimem aktu sprawczego – nie tylko oddając głos tym, którym go odmawiano, ale także tworząc przestrzeń do ich usłyszenia.

Bycie częścią akademii, którą się bada, stawia badaczy i badaczki w wyjątkowej i złożonej sytuacji. Z jednej strony, jako „osoba z wewnątrz” ma ona dostęp do specyficznej wiedzy, znajomości kontekstu i sieci relacji, które mogą wzbogacić prowadzone badania. Z drugiej jednak strony, ta bliskość może wpływać na percepcję, kształtować wybór tematów i interpretacji, a także rodzić trudności w zachowaniu krytycznego dystansu. Funkcjonowanie w strukturach instytucji, będącej przedmiotem badań, sprawia, że badacz czy badaczka staje się jednocześnie uczestnikiem, uczestniczką i obserwatorem, obserwatką – pozycja ta, choć poznawczo bogata, wymaga szczególnej uwagi w kontekście rzetelności naukowej i etyki badawczej. W takich warunkach konieczne staje się rozwijanie szczególnego rodzaju świadomości oraz autorefleksji. Badacze i badaczki powinni nieustannie analizować nie tylko swoją pozycję wobec instytucji i osób, których dotyczą biograficzne narracje, ale także wpływ, jaki ich obecność i działania mają na przebieg badań. Tym samym prowadzenie badań biograficznych wewnątrz akademii to nie tylko kwestia pozyskiwania danych, ale także refleksji nad granicami własnego poznania, odpowiedzialnością wobec osób badanych i instytucji oraz etycznymi konsekwencjami publikowania wyników w środowisku, którego samemu jest się częścią.

Podsumowanie

Konieczność oraz istotność uprawiania biografistyki nie podlega dyskusji poprzez pozytywny wpływ nie tylko na naukę, ale również na społeczność (Suárez-Ortega 2013). Znaczenia nabierają także badania biograficzne dotyczące kobiet (Kolbuszewska 2021). Ważniejsze staje się jednak pytanie o to, jak prowadzić takie badania w tak szczególnym kontekście w ramach instytucji naukowych i badawczych. Proponowanie ram czy strategii dla biografistyki w kontekście akademickim wymaga uwzględnienia złożoności tego typu badań. Akademia jako środowisko badawcze jest miejscem, gdzie krzyżują się interesy indywidualne i instytucjonalne, a struktury władzy oraz hierarchie wpływają zarówno na osoby badane, jak i samych badaczy. Aby uprawiać biografistykę w sposób rzetelny i etyczny, konieczne jest opracowanie strategii, pozwalających na uwzględnienie tych wyzwań. Chociaż nie istnieje jednolity zestaw zasad postępowania (zob. Kaźmierska 2020), to kluczowe wydają się kwestie: refleksji nad pozycją badacza czy badaczki; uwzględnienia relacji władzy i mechanizmów marginalizacji; unikania autocenzury; świadomej publikacji wyników; interdyscyplinarności i inkluzywności w omawianych tematach oraz doborze osób do badań; otwartej na dialog przestrzeni. Wymienione tutaj strategie nie eliminują całkowicie napięć związanych z biografistyką w kontekście akademickim, ale pozwalają na bardziej świadome nimi zarządzanie oraz jej uprawianie. Badacze i badaczki podejmujący się prowadzenia tego rodzaju badań muszą nieustannie negocjować pomiędzy lojalnością wobec instytucji, dbałością o osoby badane, poznawaniem historii i kontekstów a odpowiedzialnością wobec nauki. Takie wielowymiarowe podejście umożliwia tworzenie narracji biograficznych, które będą nie tylko rzetelne i etyczne, ale również wnoszące nową jakość do refleksji nad historią oraz współczesnością akademii i osób w niej funkcjonujących.

Biografistyka i badania biograficzne w akademii są czymś więcej niż tylko próbą uchwycenia jednostkowych historii – to wejście w skomplikowaną strukturę sieci relacji, władzy i pamięci, która kształtuje samo rozumienie nauki, instytucji naukowych i badawczych, poszczególnych dziedzin i dyscyplin. Odkrywanie opowieści ukrytych za oficjalnymi narracjami oraz nieznanymi dotąd życiorysów pozwala nie tylko lepiej zrozumieć przeszłość, ale także ma potencjał do kwestionowania mechanizmów decydujących o tym, co zostaje zapamiętane, a co zmarginalizowane. Badacze i badaczki, podejmując się tej pracy, stają przed wyzwaniem – balansują między chęcią przedstawienia prawdy i kontekstów wpływających na określony przekaz a koniecznością działania w ramach instytucji, która sama kształtuje ich pozycję. To napięcie wymaga nieustannej refleksji, jak również odwagi, by spojrzeć na akademię krytycznie, ale z dozą troski, rozumiejąc, że każda historia i każda biografia to zarazem część większej całości i osobiste świadectwa. Możliwe, że to właśnie na tym polega największa wartość biografistyki i badań biograficznych w kontekście akademickim: na dążeniu do

równowagi między szacunkiem dla przeszłości a gotowością do zmiany przyszłości. Poprzez uważne słuchanie i refleksyjne opowiadanie o życiowych doświadczeniach można przekształcać naukę i jej poszczególne dyscypliny w przestrzeń bardziej otwartą, sprawiedliwą, różnorodną oraz świadomą własnych przywilejów, ograniczeń, sukcesów i wyzwań. Każda odkryta biografia staje się wówczas nie tylko opowieścią o życiu, ale także o potencjale, jaki kryje się w pracy nad wspólną historią i tożsamością.

Bibliografia

- Berridge, V. (2010). 'Hidden from history'? Oral history and the history of health policy. *Oral History*, 38(1), 91–100.
- Bobako, M. (2009). *Powrót kobiet do historii – niedokończony projekt?*. Biblioteka Online Think Tanku Feministycznego. Pozyskano z: <http://www.ekologiasztuka.pl/pdf/f0083bobako.pdf>.
- Bucholc, M. (2013). Złożoność nie do udźwignięcia: utopie jedności, utopie różnicy. *Studia Socjologiczne*, 4(211), 19–35.
- Całek, A. (2013). *Biografia naukowa – od koncepcji do narracji. Interdyscyplinarność, teorie, metody badawcze*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dubas, E. (2014). Czas, biografia i badania biograficzne – różnorodność kontekstów w andragogicznej perspektywie. *Edukacja Dorosłych*, 2, 13–27.
- Karkowska, M. (2021). Biografie i badania biograficzne – pojęcia, tworzywo, funkcje. Dlaczego warto gromadzić wspomnienia? *Biografistyka Pedagogiczna*, 6(1), 263–277. DOI: <https://doi.org/10.36578/bp.2021.06.04>.
- Kaźmierska, K. (2007). Ramy społeczne pamięci. *Kultura i Społeczeństwo*, 2, 3–23.
- Kaźmierska, K. (2018). Doing biographical research – ethical concerns in changing social contexts. *Polish Sociological Review*, 3(203), 393–411.
- Kaźmierska, K. (2020). Ethical aspects of social research: Old concerns in the face of new challenges and paradoxes. A reflection from the field of biographical method. *Qualitative Sociology Review*, 16(3), 118–135. DOI: <https://doi.org/10.18778/1733-8077.16.3.08>.
- Kaźmierska, K. (2024). Anonimizacja w badaniach biograficznych – dylematy metodologiczne i etyczne. *Przeгляд Socjologiczny*, 73(4), 87–108. DOI: <https://doi.org/10.26485/ps/2024/73.4/4>.
- Kolbuszewska, J. (2015). Kobiety w nauce – akademicki awans polskich historyczek wczoraj i dziś. *Sensus Historiae*, 19(2), 109–121.
- Kolbuszewska, J. (2016). Akademickie kariery kobiet w PRL-u. Historyczki – samodzielne pracownice nauki w nowopowstałych uniwersytetach. *Sensus Historiae*, 24(3), 153–172.
- Kolbuszewska, J. (2021). Biografie naukowe kobiet. Kilka uwag o tym, czy i jak je badać? *Sensus Historiae*, 43(2), 47–58.
- Kurkowska-Budzan, M. (2011). Informator, świadek historii, narrator – kilka wątków epistemologicznych i etycznych „oral history”. *Wrocławski Rocznik Historii Mówionej*, 1, 9–34. DOI: <https://doi.org/10.26774/wrh.m.5>.
- Lasocińska, K. (2016). Badania biograficzne wśród artystów plastyków – refleksja badacza. W: M. Modrzejewska-Świgulska (red.), *Biograficzne badania nad twórczością* (s. 89–104). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI: <https://doi.org/10.18778/8088-224-9.07>.

- Legeżyńska, A. (2019). *Wystarczy mocno i wytrwale zastanawiać się nad jednym życiem...* Biografistyka jako hermeneutyczne wyzwanie. *Teksty Drugie*, 1, 13–27. DOI: <https://doi.org/10.18318/td.2019.1.2>.
- Łuczaj, K. (2021). Doznawanie klasy w perspektywie mikrosocjologicznej. Przypadek pracowników naukowych. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 17(2), 6–25. DOI: <https://doi.org/10.18778/1733-8069.17.2.01>.
- Łuczaj, K., Kurek-Ochmańska, O. (2023). Awans społeczny a relacje rodzinne w biografjach akademików z klas ludowych. *Studia Humanistyczne AGH*, 22(2), 7–28. DOI: <https://doi.org/10.7494/human.2023.22.2.7>.
- Malinowski, B. (1967). *Argonauści Zachodniego Pacyfiku: relacje o poczynaniach i przygodach krajowców z Nowej Gwinei* (przeł. B. Olszewska-Dyoniziak, S. Szynkiewicz). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Męćfal, S. (2020). Analiza praktyk anonimizacji danych w polskich jakościowych badaniach socjologicznych na tle literatury przedmiotu oraz zasad etyczno-prawnych. *Przegląd Socjologiczny*, 69(3), 59–84. DOI: <https://doi.org/10.26485/ps/2020/69.3/3>.
- Mills, A.J. (2002). History/herstory. An introduction to the problems of studying the gendering of organizational culture over time. In: I. Aaltio, A.J. Mills (eds.), *Gender, identity and the culture of organizations* (pp. 115–136). Londyn, Nowy Jork: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203166758>.
- Nora, P. (2022). *Między pamięcią a historią* (przeł. J.M. Kłoczowski). Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz terytoria.
- Rokuszewska-Pawełek, A. (2005). Metoda biograficzna i badanie biografii. *Przegląd Socjologiczny*, 54, 283–307.
- Siemieńska, R. (2001). Kariery akademickie i ich kontekst – porównania międzygeneracyjne. *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 1(17), 42–61.
- Suárez-Ortega, M. (2013). Performance, reflexivity, and learning through biographical-narrative research. *Qualitative Inquiry*, 19(3), 189–200. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077800412466223>.
- Szulakiewicz, W. (2004). Biografistyka i jej miejsce w historii edukacyjnej po II wojnie światowej. *Biuletyn Historii Wychowania*, 19–20, 5–14. DOI: <https://doi.org/10.14746/bhw.2004.19.20.1>.
- Wachowiak, A. (2020). Kobiety z okresu socjalizmu w ujęciu *oral history* – metodologiczne wyzwania badań interdyscyplinarnych. *Dyskursy Młodych Andragogów*, 21, 365–375. DOI: <https://doi.org/10.34768/dma.vi21.532>.
- Yin, R.K. (2009). *Case study research. Design and methods*. London–New Delhi: SAGE Publications. DOI: <https://doi.org/10.33524/cjar.v14i1.73>.

Streszczenie

W artykule omówiono wyzwania związane z badaniami biograficznymi prowadzonymi w kontekście instytucji akademickich. Badania te są szczególnie wartościowe dla zrozumienia relacji władzy, dynamiki instytucjonalnej oraz sposobów, w jakie biografie jednostek kształtują i są kształtowane przez struktury akademickie. Autorka analizuje, w jaki sposób marginalizacja, hierarchie i narracje instytucjonalne wpływają na konstruowanie biografii, zwłaszcza w przypadku naukowców. Przeprowadzona analiza oparta jest na herstorycznych badaniach biograficznych pracowników Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, uwzględniając kwestie etyczne i metodologiczne, w tym pozycję badacza w relacji do badanej instytucji. Autorka wskazuje również, jak biografistyka może wspierać rewizję dominujących narracji oraz wprowadzać perspektywy inkluzywne i krytyczne.

Słowa kluczowe: biografistyka, badania biograficzne, akademickie, Instytut Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, herstoria

Summary

This article examines the challenges associated with biographical research conducted in academic institutions. Such research is particularly valuable for understanding power relations, institutional dynamics, and the ways individual biographies shape and are shaped by academic structures. The author explores how marginalization, hierarchies and institutional narratives influence the construction of biographies, with a special focus on women scholars. The study draws on herstory-based biographical research of female staff at the Institute of Sociology at Jagiellonian University, addressing ethical and methodological issues, including the researcher's position relative to the institution under study. It also highlights how biographical studies can facilitate the revision of dominant narratives and introduce inclusive and critical perspectives.

Keywords: biographistics, biographical research, academia, Institute of Sociology at Jagiellonian University, herstory

Translated by Author